

Reijo Pajamo

HEINRICH WÄCHTER SUOMEN KOULUJEN
LAULUNOPETUKSEN UUDISTAJANA
(1853—1881)

I JOHDANTO

Maamme koulujen laulunopetusta käsittelevissä artikkeleissa esiintyy usein maininta, että laulunopetuksen uudistaja 1800-luvulla oli Jyväskylän seminaarin musiikinlehtori E. A. Hagfors, joka julkaisi mm. kaksi laulukirjaa (Lauluseppele, 1871 ja Kainu Keski-Suomesta, 1874). Hagforsin julkaisemat laulukirjat olivat kuitenkin enemmän kuorolaulukirjoja kuin koululaulukirjoja. Ensimmäiset varsinaiset koululaulukirjat julkaisi Heinrich Wächter jo 1860-luvulla.

Heinrich Wächter oli saksalaissyntyinen muusikko, joka toimi Viipurin saksalaisen ja ruotsalaisen seurakunnan urkurina. Työnsä ohessa hän toimi laulunopettajana Viipurin eri kouluissa. Tässä opetustyössään hän pian oppi tuntemaan suurimman laulunopetusta haittaavan tekijän — sopivien laulukirjojen puuttumisen. Tätä epäkohtaa poistaakseen Wächter julkaisi useita sekä suomen- että ruotsinkielisiä koululaulukirjoja, jotka soveltuivat käytettäväksi niin oppi- kuin kansakouluissa.

Wächterin tavoitteena oli myös muuttaa raskassoutuinen virsilaulu eloiseksi ja virkeäksi koululauluksi. Tämän vuoksi Wächterin laulukirjoissa on runsaasti maallisia lauluja eli huvilauluja.

II LAULUNOPETUS SUOMEN KOULUISSA ENNEN 1850-LUKUA

Laululla oli kouluopetuksessa Ruotsi-Suomessa jo keskiajalla erittäin huomattava sija. Kouluissa tapahtuva musiikinviljely tähtäsi ennen kaikkea käytännöllisiin tarkoituksiin. Koulut käsitettiin pappien valmistuslaitoksiksi ja pappien tuli perehtyä niin virsilauluun kuin liturgiaan. Toisekseen koululaulu merkitsi tulonlähdettä sekä koululle että sen oppilaille, teineille.¹ Maamme keskiaikaisen musiikinviljelyn ja koululaulun arvokkain muistomerkki on laulukokoelma ”*Piae Cantiones ecclesiasticae et scholasticae veterum Epicoporum*” (Vanhojen piispojen hurskaita kirkko- ja koululauluja).² Tämä kokoelma sisälsi 74 laulua ja sen toimitti suomalainen opiskelija Theodoricus Petri Rutha. Esimerkkinä kokoelman lauluista otan suositun joulusävelmän ”*Angelus emittitur*”, joka on kokoelmassa ensimmäisenä lauluna.

Laulu oli jo keskiajalla ollut korkeasti arvostettu oppiaine koulussa. Uskonpuhdistuksen aikana, 1500-luvulla, sen arvo lisääntyi entisestään. Siitä tuli latinan ja kristinopin rinnalla koulun kolmas pääaine. Tämä johtui siitä, että laulu liittyi läheisesti uskontoon, joka oli koulun keskeisin oppiaine. Musiikin omaa arvoa ei vielä tällöin tajuttu.

Vuoden 1571 koulujärjestyksessä, joka oli ensimmäinen Ruotsi-Suomessa annettu koulujärjestys, oli pakollisia oppiaineita vain kolme: latina, uskonto ja laulu. Lauluun oli varattu yksi tunti päivässä kuten uskontoonkin. Tämän lisäksi laulua oli aamulla koulutyön alkaessa ja illalla sen päättyessä. Näistä kertyi laulua yhteensä tunti. Kun laulua oli vielä tunti sunnuntaisin iltapäivällä, on todennäköistä, että viikottain käytettiin musiikin ja laulun opetukseen kaikkiaan noin 13 tuntia.

Musiikin ja laulun opetus käsitti opetusta 1) yksinkertaisessa

¹ Einari Marvia, *Teiniemme musiikinharjoituksesta 1600-luvulla. Suomen Musiikin Vuosikirja 1958—59*, s. 58.

² Painettu Greifswaldissa v. 1582. Facsimilepainos 1967, Helsinki.

koraalilaulussa (cantus choralis), 2) moniäänisessä koraalilaulussa (cantus figurativus) ja 3) musiikin alkeissa (in rudimentis musicae). Lauantaisin oli lisäksi kuulusteltava ”tropos sonorum musicalium” ja ”intonationes psalmodum”.

Vuoden 1571 koulujärjestyksen mukaan ”koulumestarin tuli antaa teinien laulaa ja lukea kirkossa sen järjestyssäännön mukaan, kuin siitä oli tehty”.⁴ Oppilaita oli harjoitettava niin, etteivät he tulleet valmistautumattomina jumalanpalvelukseen. Harjoitusta tällaisessa laulussa saivat II—IV. luokan oppilaat yhden tunnin päivässä.⁵

Koulunorison rasittavimpiin velvollisuuksiin kuului keskiajalta periytynyt kirkkolaulun avustaminen kolmessa jumalanpalveluksessa sunnuntaisin ja juhlapäivien edellisenä päivänä, perjantaisin klo 7:stä 8:aan, aikaisemmin myös keskiviikkoisin ja lauantaisin klo 1. Vielä 1590-luvulla jumalanpalveluksia oli klo 5 ja klo 8 aamupäivällä sekä klo 2 iltapäivällä. Oppilaiden laulua johti kirkossa rehtorin määräämä magister eli enspector chori, tavallisesti joku kollega, jonka avustajina olivat oppilaista valitut esilaulajat (choristae, cantores in figurativis).⁷ Siitä hyvästä, että koululaiset avustivat jumalanpalveluksissa, maksoi seurakunta heille pinetä palkkaa. Esimerkiksi Turun katedraalikoulun teinit saivat vuosittain kaksi tynnyriä viljaa, joskus taas 8—10 taalarin rahakorvauksia siitä, että ”intonoivat” virsiä pyhäpäivisin Turun tuomiokirkossa.⁶

Teinit toimivat koulupaikkakuntiensa kirkoissa kuoripoikina. Tavallisissa jumalanpalveluksissa oli ainoastaan yksiaänistä virsilaulua, mutta suurina juhlapäivinä oli miniäänistä ”diskanttilaulua”. Teinit huolhettivat kirkkolaulusta 1600-luvun lopulle asti, vasta tuolloin alkoi seurakunta ottaa osaa virsilauluun.⁸

³ T. H. Piha, Musiikkikasvatuksen vaiheita, s. 24—25.

⁴ J. T. Hanho, Suomen oppikoululaitoksen historia I, s. 17.

⁵ sama kuin ed.

⁶ Marvia 1958—59, s. 58.

⁷ Piha s. 25.

⁸ Einaría Marvia, Esittävän säveltaiteemme varhaisvaiheista. Suomalaisia musiikin taitajia, s. 11—35.

1600-luvulla pääpaino oli edelleen kirkollisessa laulussa, joka vielä suurimmaksi osaksi oli latinankielistä ja perustui gregoriaaniseen sävelmistöön. Oppilaat avustivat vanhan tavan mukaan laulamalla jumalanpalveluksissa ja monissa muissa tilaisuuksissa. Koululaulun taso kohosi yleisesti varsin korkealle. Koulukuorojen pyrkimyksenä olikin juuri ulkonaisesti loistava esitys. Kuorojen ohjelmistossa oli taidokasta figuraalimusiikkia. Niinpä esimerkiksi Turun katedraalikoulun kuoron ohjelmistona tiedetään olleen tunnettujen säveltäjien kuten Depresin, Lasson, Praetoriuksen, Fridericin ja Meilandin kuoroteoksia.⁹

Laulua opettivat koulun rehtori ja konrehtori omilla luokillaan. Tämän lisäksi oli erityisiä laulunopettajia (rector tai director cantus). Opetuksessa pyrittiin etenemään mahdollisimman johdonmukaisesti.¹⁰

Vuoden 1611 koulujärjestyksen mukaan laulua oli kaikilla luokilla yksi tunti päivässä, tavallisesti klo 12—1. I luokalla opetettiin Daavidin ja Lutherin virsiä luokanopettajan johdolla. II luokalla tutustuttiin gregoriaaniseen kuorolauluun, lähinnä messun osiin. III ja IV luokilla opetettiin vaikeampia gregoriaanisia kirkkolauluja kuten antifoneja, sponsorioita ja moniäänisiä lauluja rehtorin, konrehtorin tai ylimmän laulunopettajan johdolla. Musiikin teoriassa IV luokalla oli oppikirjana saksalaisen Henrik Faberin lyhyt teos ”Compendiolum musicae pro incipientibus”. Lauantaisin klo 12—1 harjoitettiin seuraavana sunnuntaina kirkossa esitettävä kuorolaulu.¹¹

Laulun tuntimäärä oli huomattava myös *vuoden 1649 koulujärjestyksessä*. Lukiossa harjoitettiin alemmilla luokilla virsiä ja hymnejä sekä ylemmilla luokilla moniäänistä figuraalimusiikkia. Triviaalikouluissa harjoitettiin aluksi nuottien tuntemusta ja virsiä, sittemmin figuraalimusiikkia ja musiikin teoriaa.¹²

⁹ Piha s. 28.

¹⁰ Marvia 1958—59, s. 65.

¹¹ Hanho s. 218.

¹² Piha s. 30—31.

Vuoden 1693 koulujärjestyksessä tapahtui ensimmäinen tulevaisuuteen negatiivisesti vaikuttava muutos: lukion opetusohjelmassa ei mainittu laulua. Oli vain määräys: ”Luokilla I—V (siis tribiaalikouluissa) koraalilaulua ja niillä, joilla on parempi ääni, myös harjoitusta musica figurativassa”. Laulua ei kuitenkaan liene yleisesti poistettu lukion oppiaineiden joukosta, vaan useimmissa lukioissa vielä vuoden 1693 jälkeen annettiin opetusta alulussa ja musiikissa. Koululaulun asema heikentyi joka tapauksessa. Laulu, joka tähän asti oli ollut kouluissa hyvin keskeinen oppiaine, luokiteltiin nyt ”harjoitusaineeksi”.¹³

Uskonpuhdistuksen aika oli korostanut kansankielen käyttöä kirkossa. Siihen asti jumalanpalveluksissa oli käytetty yksinomaan latinan kieltä. Latinankielinen officium-laulu oli kuitenkin käytössä vielä 1600-luvun toiselle neljännekselle asti. Tästä on todistuksena se, että piispa Rothovius halusi poistaa aamujumalanpalveluksista ”paljon latinalaisen laulamisen”.¹⁴ Vaikka jumalanpalvelukset vähitellen muuttuivat kansankielisiksi, saivat teinit luvan laulaa pyhäpäivien aattoina kokonaan latinan kielellä.¹⁵ Seurakuntaa totutettiin jumalanpalveluksissa vähitellen ottamaan osaa virsilauluun ja tässä teinien laululla oli hyvin suuri merkitys.

Samalla kun yksiaäninen virsilaulu yleistyy kirkoissa alkaa moniääninen musiikki saada entistä enemmän huomiota koulun opetuksessa. Tästä todistaa esimerkiksi Turun katedraalikoulun nuottikokoelma, johon sisältyi monien tunnettujen säveltäjien kuoro-teoksia. Erityisesti voidaan mainita alankomaalaisen tyylin ja 1600-luvun kenraalibasson ja konsertoivan tyylin sävellykset. Turun katedraalikoulun arvokas nuotisto tuhoutui Ison vihan aikana.¹⁶

Koululaulun asemaan tuli 1600-luvun puolivälistä lähtien vaikuttamaan aivan uusi tekijä — soitinmusiikki. Se oli kuitenkin pääasiallisesti maallista. Kun otetaan huomioon ajan henki, johon

¹³ mts. 31.

¹⁴ Marvia 1958—59, s. 58.

¹⁵ sama kuin ed.

¹⁶ mts. 80.

kuului pyrkimys vapautua kirkon vaikutuksesta, on täysin ymmärrettävää soitinmusiikin saavuttama suosio. Koulujen yhteyteen perustettiin orkestereita. Niissä oli aluksi vain puhallinsoittimia ja esitetty musiikki oli hyvin helppotajuista. Samaan aikaan myös ammattimuusikoiden määrä kasvoi nopeasti.¹⁷ Teinien käytössä on ollut soittimia esimerkiksi Turussa, Viipurissa, Vaasassa ja Uudessakaarlepyyssä. Turussa oli viuluja (tenori- ja bassoviuluja) sekä pasuunoita. Turun katedraalikoulun nuotisto oli jopa kirjastoa runsaampi ja kilpaili monien Ruotsin koulujen kanssa.¹⁸

1600-luvulta tunnetaan monta merkittävää musiikinopettajaa. Heistä tunnetuin lienee Johannes Salmenius (k. 1683), joka toimi laulunopettajana Turun katedraalikoulussa. Hän johti musiikkiesitykset myös Turun Akatemian juhlatilaisuuksissa 1667—77.¹⁹ Erästä merkinnästä käy ilmi, että Johannes Salmeniuksella oli 1670-luvulla lainassa Hieronymos Praetoriuksen ”Cantiones sacrae” ja Erhard Bondenschatzin ”Florilegium Portense”. Näihin moniosaisiin teoksiin sisältyneitä lauluja on melko varmasti laulettu Turun tuomiskorkossa 1600-luvulla.²⁰

Niin kuin edellä jo mainittiin huolehtivat teinit kirkkolaulusta aina 1600-luvun lopulle asti. Vasta tuolloin alkaa seurakunta ottaa osaa siihen. Näistä kirkkotehtävistään teinit saivat kovauksetn. Lisäänsioita teinille tarjosivat myös pitäjänkännit, diskanttikäynnit eli laulutervehdykset ja laulamiset hautajaisissa.

Pitäjäнкännestä on Suomen osalta tietoa jo 1400-luvulta. Ennen vaellukselle lähtöä oli koulussa ns. lauluviikko, jonka aikana teinit harjoittelivat ohjelmistoaan.²¹ Pitäjäнкäynti (sockengång) tuli yleiseksi sen jälkeen, kun kirkko ei enää saanut vastaanottaa lahjoituksia. Pitäjäнкäynnin avulla oli köyhien teinien koulunkäynti mahdollista. Pitäjäнкäyntiin liittyi kuitenkin paljon haittoja, etenkin vallattomuus oli yleisenä valituksen aiheena.

¹⁷ Piha s. 29.

¹⁸ Marvia 1958, s. 15.

¹⁹ mts. 17.

²⁰ mts. 15.

²¹ Marvia 1958—59, s. 64.

Teinien esittämä soitto ja laulu tapahtuivat perin epäedullisissa olosuhteissa, mikä oli omiaan vaikuttamaan nimenomaan koulu-musiikin arvon alenemiseen.²²

Diskantti- eli kuorokäynti (lat. ostiatim — ovelta ovelle) oli peräisin 1500-luvulta, ehkä vieläkin vanhemmalta ajalta. Laulutervehdykset suoritettiin kirkollisten juhlien yhteydessä, mm. pyhäinpäivänä, Martinpäivänä, jouluna ja loppiaisena. Diskanttikäyntien merkitsemä tulonlähde teineille ehtyi 1600-luvun viimeisinä vuosina. Viimeisiä jäänteitä tästä tavasta ovat yhä vieläkin käytössä olevat tähti- eli tiernapoikien jouluaikaiset laulutervehdykset, vaikka niiden sisältö onkin jo muuttunut.²³

Hautajaisissa laulaminen periytyy myös jo keskiajalta. Ihmiset halusivat teinien laulavan heille sielunmessuja. Tämä tapa säilyi myös uuden ajan puolelle. Vieläpä 1820-luvulla teiniellä oli tapana laulaa huomattavimmissa hautajaisissa. Teinit lauloivat hautajaisissa ”ruumiin ulos talosta”, kuten sanonta kuului.²⁴

Korvaukset näistä laulupalveluksista eivät aina menneet ”teinien taskuihin”, vaan usein koulu otti osan tuloista. Viipurin kymnaasin sääntö vuodelta 1654 määräsi, että teinit jäivät kokonaan ilman korvauksia. Tällöin esimerkiksi 1/3 annettiin koululle, 1/3 koulun rehtorille ja 1/3 koulun vararehtorille.²⁵

1600-luvulla vakiintui koulussa yksiääninen kansankielinen virsilaulu ja moniääninen kuorolaulu kohosi entistä suurempaan loistoon. Uutena tulokkaana esiintyi soitinmusiikki. Teinit avustivat jumalanpalveluksissa myöskin soittamalla. Kun kehitys jatkui tähän suuntaan jäi koulukuoroille vähemmän tehtäviä kuin ennen. Maallisen soitinmusiikin tuleminen kouluun merkitsi myös hengellisen musiikin laiminlyömistä kouluissa. Tilalle tullut maallinen musiikki oli vähemmän arvokasta. Koululaulun vähentyessä aleni sen arvostus ja niin alettiin vaatia lauluntientien vähentämistä kouluissa.

²² Piha s. 29.

²³ Marvia 1958—59, s. 62.

²⁴ mts. 60.

²⁵ Marvia 1958—59, s. 60.

Vuonna 1724 annettu uusi *koulujärjestys* ei sanottavasti eronnut aikaisemmasta koulujärjestyksestä (1693). Laulua oli triviaalikouluissa edelleen joka luokalla tunti päivässä, vakiintuneen tavan mukaan klo 12—1. Sitä opetti joku kollega, joten erityistä laulunopettajaa ei enää ollut.²⁶ Vaikka laulua ei varsinaisesti sisällynyt lukion opetustoimintaan, harjoitettiin suuremmissa lukioissa musiikkia innokkaiden opettajien johdolla. Tällä kaikella oli suuri merkitys koko maan musiikkielämälle.

Voimakasta musiikin harrastusta oli erityisesti Turun katedraaliskoulussa ja Porin triviaaliskoulussa. Turun koulun laulunopettajana toimi Johan Lindell, joka julkaisi mm. kaksi *Piae Cantiones*-painosta ja 21-osaisen käsinkirjoitetun koraalikirjan.²⁷ Porin koulun nuotistosta on löytynyt mm. Melchior Vulpiuksen 8-ääninen *Matterus-passio*. On mahdollista, että sitä laulettiin Porissa 1700-luvulla. *Passio* oli suomennettu mahdollisesti jo 1600-luvulla ja se esitettiin Turun tuomiokirkossa esim. vuonna 1732.²⁸

Laulunopetuksessa ei nähtävästi seurattu mitään kiinteää oppikirjaa, koska esimerkiksi J. T. Hanho esitellessään oppikoulujen kirjoja²⁹ 1700-luvulla ei mainitse laulukirjoista mitään. Teorian opetuksessa voitiin käyttää Henrik Faberin teoksen³⁰ lisäksi Laurentius Laurinuksen kirjaa ”*Musicae Rudimenta pro incipientibus necessaria. Svetica interpretatione illustrata*”.³¹ Tämä oli ensimmäinen Ruotsi-Suomessa painettu musiikin teorian oppikirja.³² Siinä musiikilliset pääkäsitteet esitettiin kysymysten ja vastausten muodossa. Tämä Laurinuksen musiikkioppi esiintyy joissakin 1700-luvun käsinkirjoitetuissa koraalikirjoissa. Niinpä esimerkiksi Raumalla kappalaisena toimineen Henricus Tocklinin koraalikirjassa³³

²⁶ Piha s. 35.

²⁷ *Cantilenae selectiores v. 1761 ja Cantilenarum selectiorum editio nova v. 1776*. Molemmat painettu Turussa. Marvia 1958, s. 23.

²⁸ Marvia 1958, s. 18. Heikki Klemetti: *Musiikin historia I*, s. 371.

²⁹ Hanho s. 259—293.

³⁰ *Compendiolum musicae pro incipientibus*.

³¹ Marvia 1958—59, s. 65, alaviite 20.

³² mts. 65.

³³ Helsingin yliopiston kirjasto, C III 30.

on ensimmäisenä musiikin teorian alkeiskurssi (*Synopsis musicae*), Joka alkaa seuraavasti: ”*Quid est musica? Responso: Est ars bene canendi.*”

Laulunopetuksessa käytettiin myös nuottitaulua, lähinnä musiikin teoriaa opetettaessa. Turun katedraalikoulun kalustoluettelossa on maininta tällaisesta nuottitaulusta³⁴, jossa oli punaiset linjat (= viivat).

1700-luvulla musiikki sai uuden sosiaalisen merkityksen. Siitä tuli arvokkaaseen ja hienostuneeseen seurusteluun kuuluva ajanviete. 1700-luvulla alettiin kiinnittää huomiota myöskin kansanopetukseen. Erikoisesti Preussissa kansakoululaitos kohosi varsin korkealle tasolle. Suomessakin oli lukukinkereillä opetettu kansaa lukemisen ohessa myös virsiä laulamaan. 1600-luvun lopulla perustettujen lastenkoulujen, pedagogioitten opetusohjelmaan kuului myös laulua, lähinnä virsilaulua. Kun 1700-luvun alkupuolella alettiin perustaa kiinteitä tai kiertäviä pitäjänkouluja maahamme, harjoitettiin niissäkin laulua, tosin sangen vaatimattomassa määrässä. Laulu ei kuulunut ainakaan tavallisesti pitäjänkoulun vakinaisiin oppiaineisiin.³⁵

1800-luvulla musiikki itsenäistyy ja irtaantuu yhä selvemmin kirkosta. Kansan musiikkiharrastus alkoi kohota ja kotimusiikki tuli jatkuvasti laajenevien piirien suosimaksi. Vaikka musiikin merkitys kouluelämässä oli vähenemässä, pohdittiin sen opetusta kuitenkin jatkuvasti. Musiikin kasvatukselliseen arvoon kiinnittivät huomiota monet johtavat pedagogit. Tienraivaajana oli Heinrich Pestalozzi.³⁶

1800-luvun alussa alkoi kehityskausi, jolle oli ominaista monenlaisten opetusmenetelmien suunnittelu. Kun laulunopetus uhkasi muodostua liian kuivaksi ja vaikeatajuiseksi, etsittiin keinoja sen vapauttamiseksi liiallisesta teoreettisuudesta. 1800-luvun alkupuolen huomattavin opetusmetodinen uudistus oli ns. GalinChevé

³⁴ Hanho s. 338.

³⁵ Piha s. 37.

³⁶ sama kuin ed.

— Paris -metodi.³⁷ Tässä metodissa merkittiin diatonisen asteikon säveliä numeroilla yhdestä seitsemään. Numerometodi levisi myös Pohjoismaihin, jossa sitä käytettiin mm. virsikanteleen nuottimerkinnässä.³⁸

Vuoden 1843 koulujärjestys toi uudistuksia lähinnä ns. lukuaineisiin. Laulun asema kävi sen sijaan entistä epäedullisemmaksi. Vuoden 1724 koulujärjestyksessä laululla oli ollut suhteellisen hyvä asema, olihan laulua tavallisesti tunti päivässä. Uuden koulujärjestyksen mukaan lauluun oli useimmissa kouluissa varattu vain kaksi tuntia koko viikossa. Tämäkin koski usein vain alaluokkia. Eräissä kouluissa laulu oli vuosisadan loppupuolella jätetty kokonaan pois tai otettu mukaan vapaaehtoisena aineena.³⁹

Koululaulun taantuessa jäi sen opetuksellinen puolikin kehittymättä. Korvakuulolaulu oli tullut maassamme miltei ainoaksi opetustavaksi. Korvakuulolaulun lisäksi laulutunneilla opeteltiin musiikkiopin alkeita ja nuottien tuntemusta. Yrityksiä asian parantamiseksi alkoi ilmaantua vuosisadan puolivälissä. Musiikin teorian opetukseen soveltuvan teoksen julkaisi A. F. Roos.⁴⁰

Laulunopetusta oli suuresti haitannut sopivien laulukirjojen puute. Tämän vuoksi laulunopetus aina 1860-luvulle asti oli pääasiassa virsien opettamista.⁴¹ Laulunopetuksen uudistajaksi ilmaantuu Viipurissa toiminut saksalaissyntyinen urkuri ja laulunopettaja Heinrich W ä c h t e r, joka kiinnitti huomiota lauluiloon merkitykseen ja julkaisi monta uutta laulukirjaa kouluopetusta varten.

³⁷ Piha s. 43.

³⁸ mt. 44—45.

³⁹ mt. s. 51—52.

⁴⁰ Elementarkurs i läran om tonkonsten, v. 1853.

⁴¹ Eelis Aurola, Suomen tehtaankoulut 1636—1881, s. 175.

III HEINRICH WÄCHTER

Heinrich Hermann Wächter syntyi Hannoverissa tammi-kuun 13. päivänä vuonna 1818. Hänen isänsä toimi kirjansitojana kaupungissa. Tämä varmaan vaikutti siihen, että Heinrich toimi aluksi harjoittelijana kirjakaupassa. Kirjakaupassa oleminen ei ennen pitkää kiinnostanut Heinrichia, vaan hän antautui kokonaan musiikkialalle. Tiedossani ei ole, millaisen musiikki-perinnön Heinrich sai äitinsä Sophie Magdalena Staffehlin¹ puolelta, mutta uskoisin, että suvun keskuudessa musiikkia oli jonkin verran harrastettu. Tiedossani ei ole myöskään, missä ja millaisen koulutuksen Heinrich sai musiikin alalla. Kun tiedämme, että Heinrich Wächter julkaisi useita koululaulukirjoja, oli etevä laulopedagogi, kuoronjohtaja ja konserttisäestäjä sekä viulun- että urkujensoittaja, voimme todeta, että hän oli synnynnäisesti hyvin musikaalinen ja että hän oli saanut varsin monipuolisen musiikkikoulutuksen.

Heinrich Wächter karkotettiin Hannoverista vuonna 1841.² Syyski mainittiin osallistuminen poliittista laatua olevaan kepposeen. Hannoverista Wächter muutti Pietariin, jossa hän toimi soiton-opettajana.³ Pietarista Wächter edelleen muutti Viipuriin vuonna 1845. Täällä hänet vuonna 1848 valittiin saksalaisen ja ruotsalaisen seurakunnan urkuriksi. Tätä virkaa hän hoiti kuolemaansa (1881) asti.⁵

Wächter solmi avioliiton Amalie Anna Wienhöberin kanssa vuonna 1843. Avioliitosta syntyivät lapset: Heinrich Leopold

¹ Tor Carpelan, Finsk Biografisk Handbok II, p. 2438.

² Karl Th. Hällström, Blad ur musiklivets historia i Viborg. Kaksi-osainen käsikirjoitus, jota säilytetään Helsingin yliopiston kirjastossa. I osa s. 19.

³ Heikki Klemetti, Heinrich Wächterin 100-vuotismuisto. Säveletär 1918, s. 8.

⁴ Hällström I, s. 19.

⁵ Carpelan p. 2438.

(4. 3. 1851), Sophie Christine (17. 3. 1854) ja Amalie Clara (9. 8. 1857).⁶

Kun Amalie Wienhöber kuoli vuonna 1860, solmi Wächter uuden avioliiton vuonna 1862 Emilie Rosalie Balthasarin (s. 5. 4. 1839 ja k. 31. 10. 1916). Tästä avioliitosta syntyivät lapset: Marie Louise (3. 1. 1861), Martin Woldemar (11. 11. 1867), Herman Paul (28. 7. 1869) ja Georg Otto (8. 12. 1875).⁷

Viipurilainen apteekkari ja muusikko Karl Th. Hällström on koonnut talteen tietoja Viipurin musiikkielämästä 1800-luvulla.⁸ Niissä on maininta, joka kuvaa Wächterin ulkonäköä (valokuvaa Wächteristä ei ole säilynyt). Sen mukaan Wächter olisi ollut vaaleahiuksinen ja parrakas herra.⁹ Wächterin nimi tuli viipurilaisten tietoisuuteen jo ennen valintaansa saksalaisen ja ruotsalaisen seurakunnan urkuriksi (1848). Hällström mainitsee Wächterin kirjoittaneen vuonna 1847 sanomalehteen artikkelin, jossa hän korosti koraalilaulun merkitystä koulussa.¹⁰

Wächter hoiti päätyönään seurakunnan urkurin virkaa. Tämän ohella hän toimi laulunopettajana useissa Viipurin kouluissa. Vuonna 1853 hän tuli laulunopettajaksi Behmin kouluun. Vuonna 1857 hän aloitti laulunopetustoimensa Ylä- ja alalakeiskoulussa, Tyttökoulussa ja Lukiossa.¹¹ Wächter toimi lyhyen aikaa laulunopettajana myös Öhrstedtin koulussa ja Risslerska skolanissa.¹²

Viipuri oli näihin aikoihin musiikkielämänsä puolesta ”nukka-kuva paikkakunta”. Omat musiikkitilaisuudet olivat verrattain vä-

⁶ Hauptbuch 1866—1911. Helsingin saks. srk:n arkisto.

⁷ Heidem. Karl Flodin ja Otto Ehrströmin teoksessa ”Richard Faltin och hans samtid” mainitaan (1934, s. 56), että pianisti Elise Eäcter olisi myöskin ollut H. Wächterin tytär, mutta tästä ei ole merkintää seurakunnan kirkonkirjoissa.

⁸ Lähteinä on käytetty pääasiassa vanhoista sanomalehdistä poimittuja tietoja.

⁹ Hällström I, s. 3.

¹⁰ mt. s. 20.

¹¹ Carpelan p. 2438.

¹² Tuomiokapitulien kouluarkisto, Va.

häiset. Konserttitoiminta oli lähes kokonaan ulkomaisten taiteilijoiden varassa. Tosin joku nimikuulu kotimainenkin taiteilija pistäytyi joskus Viipurissa konsertoimassa. Vaikka Viipurin oma musiikkitoiminta alkoi varsinaisesti vasta vuonna 1856, jolloin saksalainen Richard Faltin tuli Behmin koulun opettajaksi, aloitti Heinrich Wächter jo 1840-luvulla Viipurin musiikkielämän ”herättämisen”. Hän perusti ”Gesangverein”-nimisen sekakuoron, joka antoi ensimmäisen konsertin vuonna 1849.¹³ Laulukuoro oli luultavasti jatkoa 1840-luvun alussa toimintansa aloittaneelle laulukunnalle (noin 40 henkilöä), jota johti pianisti Ernst Neyer.¹⁴

Wächter oli myös etevä pianisti, joka mm. vuonna 1849 antoi konsertin huilisti E. W. Floesselin kanssa.¹⁵ Wächterillä oli myös useita soitto-oppilaita. Heistä etevin oli Alexandrina Melart¹⁶, joka myöhemmin piti itsekin omia solistikonsertteja. Wächter toimi lisäksi sanomalehden arvostelijana käyttäen aluksi nimimerkkiä — t — ja myöhemmin — W —.¹⁷ Wächter perusti Viipuriin myös ensimmäisen musiikkikaupan vuonna 1849, jonka hän vuonna 1869 laajensi täydelliseksi kirjakaupaksi.¹⁸

Kuten edellä jo mainittiin alkoi Viipurin musiikkielämä varsinaisesti vuonna 1856, jolloin Richard Faltinista tuli Behmin koulun musiikkiopettaja. Viipurilaiset olivat siihen asti saaneet kuulla etupäässä solisti- ja kuorokonsertteja. Nyt Faltin ryhtyi perustamaan Viipuriin omaa sinfoniaorkesteria. Orkesterin rungon muodosti jousikvartetti, jossa Wächter soitti viulua (toinen viulu tai alttoviulu). Wächteristä tuli Faltinin ohella Viipurin musiikkielämän keskeinen hahmo. Kun Faltin tavallisesti johti orkesterin konsertit, hoiti Wächter niiden käytännöllisen järjestelyn. Niinpä kun sanomalehdessä oli ilmoitus orkesterin konsertista, oli sen

¹³ Hällström I, s. 21.

¹⁴ sama kuin ed.

¹⁵ mt. s. 29.

¹⁶ Hällström II, s. 29.

¹⁷ Hällström I, s. 20.

¹⁸ Carpelan p. 2438. J. W. Ruuth, Viipurin kaupungin historia II, s. 897.

alla sekä Faltinin että Wächterin nimet.¹⁹ Erikoista oli muuten se, että Wächter, joka itsekin soitti viulua orkesterissa, joutui arvosteilemaan orkesterin konsertit.

Oman mielenkiintoisen lisänsä Viipurin musiikkielämään toivat Wächterin johtamat koululaiskuorot. Niinpä yläalkeiskoulun kuoro avusti pianotaiteilija Elise Wächterin ensikonsertissa vuonna 1865.²⁰ Lukion kuoro avusti mm. eräässä vokaali- ja soitinkonsertissa vuonna 1866.²¹

Monipuolista musiikkitoimintaansa Wächter täydensi vielä sävellystyöllään. Vaikka hän oli enemmän esittävä taiteilija kuin luova säveltäjä esitettiin muutamia hänen suurimuotoisia sävellyksiään julkisissa konserteissa. Pietari Brahen juhlassa vuonna 1880 sai kantaesityksen Wächterin säveltämä kantaatti sekakuorolle ja barytonisoololle. Kantaatin sanat oli otettu Fr. Cygnaeuksen ja Z. Topeliuksen runoista.²² Hällström mainitsee vielä, että Wächter sävelsi vuonna 1880 juhlakantaatin keisari Aleksanteri II:n 25-vuotishallitsijakauden kunniaksi.²³

Heinrich Wächter jatkoi laajaa musiikkitoimintaansa (kuoronjohtaja, pianisti, urkuri, laulunopettaja, musiikkikriitikko, musiikkikauppias, säveltäjä, konserttien järjestäjä ja orkesterimusiikko) kuolemaansa asti. Wächter kuoli huhtikuun 22. päivänä vuonna 1881. Kuolinilmoituksessa on maininta, että Heinrich Wächter oli pidetty sydämellisyytensä ja humanisuutensa vuoksi.²⁴

¹⁹ Flodin-Ehrström, s. 77.

²⁰ Hällström II, s. 77.

²¹ Heidem.

²² Wiborgs Tidning 26. 10. 1880.

²³ Hällström II, s. 121.

²⁴ Carpelan p. 2438.

IV HEINRICH WÄCHTERIN JULKAISUTOIMINNASTA

Vaikka Heinrich Wächter lehtiartikkelissaan vuonna 1847 oli korostanut koraalilaulun merkitystä kouluopetuksessa, halusi hän laulutunneilla laulettavan myös muuta kuin hengellistä ohjelmistoa. Koska maallisia lauluja eli huvilauluja sisältäviä koululaulukirjoja ei ollut saatavissa, ryhtyi Wächter itse toimittamaan tällaisia koululaulukirjoja. Toimenpidettään hän perustelee mm. seuraavasti: "Monelta taholta lausuttu toivomus, että eloisa, virkeä koululaulu, jonka tärkeän merkityksen elämälle nyttemmin jokainen taitava kasvattaja tunnustanee, tulisi käytäntöön myös Suomen kouluissa, sekä tarkoitusta vastaavan, sopivan laulukirjan tarve on aiheuttanut tämän laulukokoelman julkaisemisen". (Ote laulukirjan "Samling af valda sångstycken för skolorna", 1858, alkupuheesta).

Heinrich Wächterin julkaisut voidaan jakaa neljään ryhmään: Hengelliset laulukirjat, koululaulukirjat, opetusopilliset teokset sekä muut julkaisut.

1. Hengelliset laulukirjat

Hengellisistä laulukirjoista ilmestyi ensimmäisenä "Kleines Choralbuch" (Halle 1856). Tämän neliäänisen koraalikirjan Wächter omisti Behmin koulun johtajalle ja opettajille. Se sisälsi kaikkiaan 178 koraalisävelmää, etupäässä saksalaisia sävelmiä. Muut hengelliset laulukirjat olivat "Valda Psalmer I" (Tavastehus 1864) ja "50 Valda Psalmer" (Leipzig 1871). Ne olivat tarkoitettu käytettäväksi koulujen ja kotien hartaustilaisuuksissa. Näihin laulukirjoihin Wächter oli koonnut yleisimmät kouluvirret sekä kirkkovuoden juhlavirret. Sävelmien kohdalla olevat viittaukset tarkoittavat ns. Runebergin virsikirjaa (Förslag till Svensk Psalm-bok i Finland, Stockholm 1857).

2. Koululaulukirjat

Ensimmäinen varsinainen koululaulukirja oli vuonna 1858 ilmestynyt laulukokoelma ”Samling af valda sångstycken för skolorna” (Leipzig 1858). Laulukokoelma sisälsi 52 kaksi- ja kolmiäänistä laulua ja se oli tarkoitettu lukiota, reaali-, alkeis- ja tyttökouluja varten. Vaikka laulukokoelma oli ruotsinkielinen, oli siinä myös kaksi suomenkielistä laulua: Savolaisen laulu (n:o 49) ja Kreiwin sylissä istunut (n:o 48). Vuonna 1864 ilmestynyt ”50 Koululaulua” (Helsinki 1864) oli *ensimmäinen suomenkielinen koululaulukirja*. Tästä kirjasta antoi urkujensoittaja, herra R. Lagi seuraavan lausunnon: ”Sen kokouksen yhden ja usiamman äänisiä lauluja suomen sanoilla, jonka urkujen soittaja herra H. Wächter on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle jättänyt olen minä pyynnöstä läpikäsitsonut ja tutkinut, ja minun mielestäni niitä edulla voi laulunopetukseen kouluissamme ja lukioissamme käyttää, ja ne tyydyttävästi täyttävät päivä päivältä tuntuvaisemman tarpeen, saada soveliaisia suomalaisia lauluja oppilaisten lauluharjoitukselle. Mitä puheenalaista teosta vastaan muistuttaa voitaisiin on niin vähän, ettei se sen arvoa kokonaisuudessaan vähentää voisi, etenkin jos ajattelee, että tämä laulukokous on ensimmäinen ja jonkun aikaa tulee olemaan ainoa sen laatuinen meillä” (lausunto on kirjan takakannessa). Koti ja Koulu -lehdessä (n:o 4, 1864) oli seuraavanlainen ilmoitus: ”Ehkemme vielä ole saaneet nähdä tätä uutta laulukirjaa, toivomme kuitenkin että se, joka on myös tähän tarkoitukseen ensimmäinen, tulee täyttämään sopivan laulukirjan suurta puutetta myöskin kansakouluissamme, ja kehoitamme siis näiden koulujen opettajia, jotka tuntevat laulannon arvon koulussa, niinkun muitakin laulun ystäviä, itselleen hankkimaan tätä halpahintaista nuotti-kirjaa.” Tämä laulukirja saavutti suuren suosion juuri kansakoululaitoksen piirissä ja siitä jouduttiin ottamaan monta lisäpainosta.

Toinen hyvin suosittu koululaulukirja oli vuonna 1869 ilmestynyt ”Koululauluja” (1. vihko 1869 ja 2. vihko 1870), joka

sisälsi monta sellaista laulua, jotka vielä nykyäänkin kuuluvat koululaisten lauluohjelmistoon.

”Kokous Neli-äänisiä Lauluja” (Viipuri 1867) oli merkittävä siksi, että siinä esiintyi ensimmäistä kertaa suomenkielisinä monet vieläkin käytössä olevat mieskuorolaulut kuten esim. Kaikukohon laulu maamme, Tähti kirkas, Näki poika ruususen, Lippusemme kohouupi ja Ah mikä taitaa olla mun. Laulukirja sovellettiin käytettäväksi erityisesti lukioissa ja yläalkeiskouluissa.

Vuonna 1868 ilmestynyt ”Kedjesånger” (Leipzig 1868) sisälsi 95 2—5-äänistä kaanonia. Niissä oli sekä ruotsin- että saksankieliset sanat. ”Skolsånger” (Wiborg 1874) sisälsi puolestaan 40 yksitäisiä kaksiaäänistä laulua. Wächter julkaisi oman laulukirjan myös kansa- ja lapsikouluja varten (34 Helppoa laulua kansa- ja lapsikouluille, Leipzig 1873).

3. Opetusopilliset teokset

Wächterin opetusopilliset teokset käsittävät kaksi lauluoppia: ”Praktisk Sånglära” (Tavastehus 1864) ja ”Vähäinen käytännöllinen Laulu-oppi” (Kort praktisk Sånglära) (Helsinki 1865). Lauluopit sisältävät tiedot musiikin alkeissa käsittäen nuottiviivaston, nuottien nimet ja aika-arvot, paussit, asteikot (kova askelo, duuri ja pehmeä askelo, molli), intervallit, kromaattiset sävelet ja kolmisoinnut käänöksineen. Suomenkielisessä lauluopissa lauluharjoitukset voidaan suorittaa kolmea eri menetelmää käyttäen: 1) nuottinimillä c, d, e, f jne, 2) tavulla ”la” ja numeromerkinnän avulla, jolloin 1 on asteikon ensimmäinen sävel, 2 toinen jne. Lauluopeissa on runsaasti erilaisia kaksiaäänisiä lauluharjoituksia, jotka on ryhmitelty intervallien mukaan.

4. Muut julkaisut

”Swenska Messan och Suomalainen Messu” (Tavastehus 1865), ”Liturgie für die Deutsche Gemeinde in Wiburg”, ”Fosterländska Sånger” ja ”Hosianna för blandad kör”.

Kaikissa Wächterin julkaisemissa laulukirjoissa esiintyy myös hänen omia sävellyksiään. Tunnetuin niistä on laulu "Lintuselle" (50 Koulu-Laulua, n:o 38), josta aikoinaan tuli miltei kansanlaulu. Wächterin julkaisutoiminta käsittää siis yli kymmenen teosta. Niiden arvoa kohottaa vielä se, että niistä melkein kaikki julkaistiin Wächterin omalla kustannuksella. Kaksi kertaa hän sai Suomen Keisarillisen Senaatin apurahan teoksensa julkaisemista varten (koululauluja 1. vihkon neljäs painos 1871 ja 2. vihkon neljäs painos 1872). Julkaisemiaan koululaulukirjoja Wächter käytti oppikirjoina opettaessaan laulua Viipurin eri kouluissa.

V HEINRICH WÄCHTER LAULUNOPETTAJANA VIIPURIN ERI KOULUISSA

1. Behmin koulu

Saksalainen jumaluusoppinut Karl Behm perusti vuonna 1853 poikakoulun Viipuriin. Koulu oli tarkoitettu varkkaiden saksalaisten kauppiasperheiden lapsille. Vaikka koulu oli aikansa parhaita, alettiin sitä vieroksua saksalaissuuntauksen vuoksi. Koulu lakkautettiin vuonna 1881.¹

Heinrich Wächter tuli koulun laulunopettajaksi perustamisvuonna 1853.² Wächterin toiminnasta Behmin koulussa on mainintoja suhteellisen vähän eritoten painetuissa lähteissä. Kauppahuone Hackmanin historiikissa kerrotaan seuraava tapaus.³ "Maaliskuussa 1855 tuli meidän laulunopettajamme herra Wächter tunnillemme ja sanoi: Pojat, H. M. Keisari on kuollut. Tänään ei ole tunteja. Me huusimme kaikki hurraata ja ryntäsimme ulos."

Koulun alkuaikoina Wächter hoiti laulunopetuksen yksinään. Oppilasmäärän lisääntyessä kasvoi myös musiikinopetuksen tarve.

¹ Viljo Nissilä, Viipurin koulut. Viipurin kirja s. 201—252.

² Carpelan p. 2438.

³ Örnulf Tigerstedt, Kauppahuone Hackman, II osa s. 246.

Ilmeisesti Wächter päätoimensa vuoksi ei voinut hoitaa kaikkia musiikkitunteja ja niin kouluun hankittiin toinen musiikinopettaja. Tähän virkaan valittiin vuonna 1856 saksalainen Richard Faltin.⁴ Vuodesta 1856 lähtien koulussa toimi siis kaksi musiikinopettajaa.

Vuosikertomuksista⁵ ei aina käy ilmi, millainen oli näiden kahden henkilön välinen työnjako. Faltin opetti aluksi pianonsoittoa ja viulunsoittoa, Wächter taas laulua ja pianonsoittoa.⁶ Joissakin vuosikertomuksissa mainitaan ainoastaan Faltinin nimi.⁷ Laulua oli tavallisesti alaluokilla kaksi tuntia viikossa ja yläluokilla yksi tunti. Lisäksi kaikki luokat osallistuivat yhteislauluun.

Richard Faltinista tuli ajan oloon koulun ensimmäinen musiikinopettaja. Eräässä vuosikertomuksessa onkin maininta: Richard Faltin, I musiikinopettaja ja Heinrich Wächter, II musiikinopettaja.⁸

Behmin koulun musiikinopetus oli hyvin monipuolista. Musiikkikasvatus ei käsittänyt ainoastaan tavanomaista laulua ja musiikin teoriaa, vaan oppilaat saivat opetusta myös pianon- ja viulunsoitossa. Olihan Faltin valittu Behmin kouluun juuri viulun- ja pianonsoiton, kuoro- ja yksinlaulun sekä musiikin teorian opettajaksi.⁹ Lisäksi kaikki oppilaat osallistuivat yhteislauluun, jolloin laulettiin pääasiassa moniäänisiä kuorolauluja.

Koulun musiikinopetuksen korkeata tasoa todistaa se, että oppilaat lauloivat erässä vuositarkastuksessa osia Felix Mendelssohnin oratoriosta "Paulus".¹⁰ Nähtävästi laulun harrastusta oli myös opettajien keskuudessa, koskapa eräässä vuositarkastuksessa opettajat ja oppilaat lauloivat yhdessä erään Mendelssohnin koraalin.¹¹

⁴ Ilmari Krohn, Richard Faltin. Suomen säveltäjiä I, s. 179—189.

⁵ Tuomiokapitulien kouluarkisto, Va.

⁶ Vuosikertomus 1860.

⁷ Esim. 1868.

⁸ Vk. 1862.

⁹ Krohn s. 182.

¹⁰ Vk. 1863.

¹¹ Vk. 1866.

Viulunsoitossa pisimmälle ehtineet oppilaat avustivat Faltinin johtamassa sinfoniaorkesterissa.¹²

Vuosikertomuksissa ei ole mainintoja siitä, mitä lauluja Wächter tunneillaan laulatti. Ilmeisesti hän käytti joitakin saksalaisia laulukirjoja tai omia julkaisujaan. Etenkin virsilaulussa hän saattoi käyttää julkaisemaansa 'Kleines Choralbuchia'¹³, jonka hän oli omistanut Behmin koulun johtajalle ja opettajille.¹⁴

Vuosikertomuksista ei myöskään ilmene, miten kauan Wächter toimi opettajana Behmin koulussa. Kun Faltinista oli tullut musiikinopetuksen pääopettaja, vähenivät Wächterin tunnit huomattavasti. Kun Faltinilla oli viikossa 24 oppituntia¹⁵, supistuivat Wächterin opetustunnit aivan muutamaan tuntiin. Vuosien 1867 ja 1868 kertomuksissa ei mainita Wächterin nimeä enää lainkaan. Kun koulun vuosikertomukset loppuvat vuoteen 1868, on vaikea sanoa, toimiko Wächter koulun laulunopettajana vielä sen jälkeen, kun Faltin vuonna 1869 muutti Helsinkiin. Behmin koulu lopetti toimintansa vuonna 1881.

2. *Ala-alkeiskoulu* (Lägre Elementarskola)

Vuonna 1841 lakkautettiin toinen Viipurin poika-alkeiskouluista. Toinen jatkoi yksiluokkaisena ruotsinkielisenä ala-alkeiskouluna aina vuoteen 1874.¹⁶ Koulun vuosikertomuksia¹⁷ on säilynyt ajalta 1844—69 (vuodet 1853 ja 1854 puuttuvat). Niiden mukaan laulunopetus on alkuaikoina ollut meko lailla epävakaista. Esimerkiksi vuonna 1847 ei poikaosastolla ollut laulua ollenkaan.

¹² Flodin-Ehrström s. 77.

¹³ Ilmestyi v. 1856.

¹⁴ Koraalikirjan nimilehdellä maininta: Herrn Schuldirektor Cand. theol. C. Behm sowie den Lehrern in dessen Knaben-Erziehungs-Anstalt Herren A. Perret, W. Ziemssen, G. Rinne, A. Hasselblatt. Katso s. 22.

¹⁵ Flodin-Ehrström s. 39.

¹⁶ Nissilä s. 205.

¹⁷ Tuomiokapitulien kouluarkisto. Va.

Kun urkuri Heinrich Wächter tuli koulun laulunopettajaksi vuonna 1857¹⁸, vakiintui laulunopetuksen määrä kahdeksi tunniksi viikossa.¹⁹ Laulua opetettiin kaikilla kolmella eri osastolla (ala-, keski- ja yläosasto) ja opetus tapahtui ilmeisesti yhdessä. Vaikka laulunopetus pääasiassa käsitti yksiäänisiä lauluja, rohkeni Wächter laulattaa myös kaksi- ja kolmiäänisiä lauluja.²⁰ Opetuksessaan hän saattoi käyttää julkaisemaansa laulukirjaa ”Valda Sångstycken”.²¹ Vaikka koulu oli ruotsinkielinen, laulatti Wächter myös suomenkielisiä lauluja.²² Wächter toimi ala-alkeskoulun laulunopettajana vuoteen 1874.²³

3. Yläalkeiskoulu (Högre Elementarskola)

Vaikka Carpelan mainitsee Wächterin toimineen laulunopettajana ainoastaan ala-alkeskoulussa (lägre elementarskola)²⁴, toimi Wächter laulunopettajana myös yläalkeiskoulussa.²⁵

Viipurin yläalkeiskoulu perustettiin vuonna 1857 kuusiluokkaisen ruotsinkielisen lukion (Gymnasium i Wiborg) tilalle. Lukio oli perustettu vuonna 1842. Vuonna 1857 perustettiin Viipuriin myös kolmiluokkainen siviililukio (Gymnasiet för tjänstemannabildnin). Siviililukion tarkoituksena oli varsinaisesti virkamiesten kasvattaminen. Tällöin klassilliset kielet korvattiin uusilla kielillä.

¹⁸ Carpelan p. 2438.

¹⁹ Vuosikertomus 1858.

²⁰ Vk. 1869.

²¹ Ilmestyi v. 1858.

²² Vuositarkastuksessa 1859 oppilaat lauloivat Wächterin johdolla ”Savolaisen laulun” ja ”Minä seison korkialla vuorella”.

²³ Ala-alkeskoulu muutettiin reaalikouluksi v. 1874 ja Wächter toimi Reaalikoulun laulunopettajana vielä syyslukukauden 1874. Ala-alkeskoulussa oli ilmeisesti myös urut, koskapa piispa Schaumanin tarkastuksessa syyskuussa 1868 esiintyi laulukvartetti, jota laulunopettaja Wächter säesti *uruilla*.

²⁴ Carpelan p. 2438.

²⁵ Koulun vuosikertomukset, Va.

Latinan kielen valtakautena tätä uudistusta ei kuitenkaan täysin tajuttu. Koulu kärsi oppilaspulasta koko toimintansa ajan, sillä viisi vuotta kestäneen toiminnan aikana lukiossa oli vain 28 oppilasta. Koulu, joka tunnettiin myös nimeltä ”Kotkenin siviililukio”, lakkautettiin vuonna 1862.²⁶

Yläalkeiskoulussa oli aluksi vain neljä luokkaa, mutta kun siviililukio vuonna 1862 lakkautettiin, lisättiin yläalkeiskouluun tällöin viides luokka. Myöhemmin perustettiin vielä kuudes ja seitsemäs luokka, joista jälkimmäinen oli kaksivuotinen.²⁷ Yläalkeiskoulu toimi vuoteen 1874, jolloin siitä muodostettiin seitsenluokkainen ruotsinkielinen klassillinen lyseo.²⁸

Koulun vuosikertomuksia on säilynyt ajalta 1869—60 ja 1866—70. Niistä ei käy ilmi, milloin Wächter tuli koulun laulunopettajaksi²⁹, mutta ilmeisesti se tapahtui vuonna 1857 (koulun perustamisvuonna), jolloin Wächter oli aloittanut toimintansa ala-alkeiskoulun laulunopettajana.³⁰

Laulunopetusta varten oppilaat oli jaettu neljään ryhmään: sopraano, alto, tenori ja basso.³¹ Opetusta oli sopraanoille ja altoille erikseen yksi tunti, yksi tunti tenoreille ja bassoille yhdessä ja yksi yhteislaulutunti kaikille.³² Näin ollen Wächterin laulunopetusmäärä oli neljä tuntia viikossa. Sopraanon ja alton oppikurssi muodostui musiikkiopin alkeista, yksi- ja kaksiaänisistä lauluista (kokoelmasta 50 Koulu-Laulua) sekä virsistä. Tenorin ja basson lauluohjelmisto oli valittu kokoelmista ”Sveriges herrliga melodier” (Mankell) ja ”Valda psalmer” (Wächter).³³

Vaikka yläalkeiskoulussa ei annetukaan soitonopetusta kuten Behmin koulussa, tarjoutui Wächterille mahdollisuudet monipuoli-

²⁶ Nissilä s. 205.

²⁷ Heidem.

²⁸ Nissilä s. 208.

²⁹ Vuoden 1860 tarkastuksessa mainitaan oppilaiden laulaneen muutamia lauluja (åtskilliga sångstycken), muttei opettajan nimeä.

³⁰ Carpelan p. 2438.

³¹ Vuosikertomukset 1868 ja 1870. Tuomiokapitulien kouluarkisto. VA.

³² Vk. 1870. KHA. VA.

³³ Heidem.

seen musiikin harjoittamiseen etenkin laulun osalta. Koulun kuoro lauloi vuositarkastuksissa tavallisesti virsiä ja lauluja neljääni-
sesti.³⁴ Yläalkeiskoulun kuoro on tasollisesti ollut varsin korkea, koskapa se esiintyi myös Viipurin konserttielämässä julkisesti. Koulun kuoro avusti esim. pianotaiteilija Elise Wächteriä tämän ensikonsertissa vuonna 1865.³⁵ Ehkäpä koulun vireä laulutoiminta innosti Wächteriä suuresti koululaulukirjojen julkaisemiseen.

4. *Tyttökoulu* (Större Fruntimmersskola)

Katariina II:n aikana sai alkunsa Itä-Suomen ja koko Suomen ensimmäinen naisoppilaitos, kun Viipurin normaalikoulun yhteyteen perustettiin vuonna 1788 yksiluokkainen saksankielinen tyttökoulu (Demoisellen-Classe der Hauptschule zu Wiburg). Vuonna 1805 koulun nimi muutettiin Viipurin tyttökouluksi (Töchter-schule zu Wiburg) ja se laajennettiin kaksiluokkaiseksi. Koulu muutettiin vuonna 1842 ruotsinkieliseksi oppilaitokseksi. Vuonna 1857 koulu laajennettiin kolmiluokkaiseksi ja samalla muutettiin sen nimeäkin.³⁶ Kouluun perustettiin vielä vuonna 1874 neljäs luokka.³⁷

Koulun opetuskielenä oli alkuaan saksa, mutta vuonna 1845 opetuskieleksi muutettiin ruotsi.³⁸ Suomen kieli otettiin vapaaehtoiseksi aineeksi kolmannella luokalla vuonna 1861.³⁹

Laulunopetus koulussa aloitettiin vuonna 1842, jolloin siitä huolehti lukion laulunopettaja, aluksi ilman korvausta. Laulunopetus supistui aluksi koraalien harjoittamiseen. Varsinaista musiikinopetusta ei ollut lainkaan. Vuoden 1857 koulu-uudistuksessa vakiintui laulunopetus siinä määrin, että sitä annettiin joka luok-

³⁴ Vk:t 1867, 1868 ja 1870. KHA VA.

³⁵ Hällström II, s. 69.

³⁶ Större Fruntimmersskolan i Wiborg.

³⁷ Nissilä s. 203, 205 ja 209.

³⁸ Gustav Dahl, Fruntimmersskolan i Viborg, s. 38.

³⁹ mt. s. 43.

kalla kaksi tuntia viikossa.³⁸ Venäjän kieli ja laulu olivat tässä koulussa niitä aineita, joissa koulun vakinaiset opettajat eivät antaneet opetusta.³⁹ Koulun ainoana instrumenttina oli viulu.

Heinrich Wächter tuli koulun laulunopettajaksi vuonna 1857.⁴⁰ Sitä ennen laulunopetuksesta oli huolehtinut lukion laulunopettaja Dieberg.⁴¹ Porvoon tuomiokapituli antoi vuonna 1857 määräyksen, mitä oppikirjoja hiippakunnan tyttökouluissa tuli käyttää.⁴² Näissä määräyksissä ei puhuttu sanaakaan laulukirjoista. Wächter joutui itse valitsemaan lauluohjelmiston ja laulukirjat.

Koulun vuosikertomuksia⁴³ on säilynyt ajalta 1844—70 (vuodet 1853, 1854, 1858 ja 1859 puuttuvat). Wächterillä on ollut sijainen lukuvuonna 1865—66. Tämä sijainen on merkinnyt tarkkaan, mitä laulujatunneilla on laulettu ja mitä oppikirjoja käytetty. Sen mukaan Wächterin teoksesta ”Kort praktisk Sånglära” on opiskeltu nuottien tuntemusta ja intervalleja sekunnista kvinttiin (harjoitukset 7—21 ja 39—59). ”Valda Psalmerista” on laulettu yli 10 virttä ja ”50 Koulu-Laulusta” laulettu viisi yksiaänistä laulua ja 13 kaksiaänistä laulua. Vaikka Wächter ei ole merkinnyt vuosikertomuksiin oman aineensa oppikirjoja, käytti hän opetuksessaan ilmeisesti omia julkaisujaan, mikä tuli esille jo sijaisen kurssi-ilmoituksessa.

5. Reaalikoulu

Vuonna 1872 annetun koulujärjestyksen puitteissa perustettiin ruotsinkielisen ala-alkeiskoulun sijalle neliluokkainen suomenkielinen reaalikoulu (Viipurin Realikoulu). Koulussa annettiin opetusta varsinaisiin ammattikouluihin siirtymistä tai käytännöllistä

⁴⁰ mt. s. 38. Carpelan p. 2438; Ingrid Borenius, Flickskolan i Viborg, s. 22.

⁴¹ Vuosikertomus 1846.

⁴² Dahl s. 43.

⁴³ Tuomiokapitulien kouluarkisto. VA.

elämää varten. Koulun syntyyn vaikuttivat lähinnä kaksi seuraavaa näkökohtaa:

- 1) Suomenkielistä väestönosaa varten tarvittiin oma oppikoulu.
- 2) Taloudellisen nousun vuoksi tarvittiin latinakoulujen tilalle sellaisia kouluja, joissa ns. reaaliaineilla ja uusilla kielillä olisi tärkeä asema.⁴⁴

Opetusta reaalikoulussa annettiin senaatin vuonna 1873 vahvistaman reaalikoulujen lukusuunnitelman mukaisesti. Tämän mukaan jokaisella luokalla oli laulua yksi tunti viikossa.⁴⁵

Heinrich Wächter oli toiminut ala-alkeiskoulun laulunopettajana vuodesta 1857 alkaen.⁴⁶ Hän aloitti opetustyön myös reaalikoulussa 1874, mutta hänen toimintansa tässä koulussa jäi varsin lyhytaikaiseksi, koska hän oli virassa ainoastaan syyslukukauden 1874. Kevätlukukaudella 1875 hänen sijaisenaan oli neiti A. Forsten. Syyslukukauden 1875 alusta toimi koulun laulunopettajana kansakoulunopettaja A. Rikström. Tätä virkaa hän hoiti koulun toimintakauden loppuun eli vuoteen 1888.⁴⁷

Wächter toimi reaalikoulun laulunopettajana siis vain yhden lukukauden eikä tältä ajalta ole tietoja oppikursseista ja -kirjoista. Koska koulun toiminta tähtäsi lähinnä ammatillisiin päämääriin, jäi laulun asema koulun oppiaineena varsin vähäiseksi. Sitä osoittaa myös se, että laulua oli vain yksi tunti viikossa. Miksi sitten Wächter jätti opetustyön? Vastausta tähän on vaikea löytää. Syynä tuskin ovat olleet esim. terveydelliset seikat, koska Wächter hoiti esim. laulunopettajan tointa Viipurin ruotsalaisessa lyseossa aina kuolemaansa asti (1881).⁴⁸ Eroamisen syynä on ilmeisesti ollut Wächterin heikko suomen kielen taito. Wächterin ei tiedetä käyttäneen suomen kieltä puheessaan, siksi opetustyö kokonaan suomen kielellä tuotti hänelle ylivoimaisia vaikeuksia. Joka tapauksessa

⁴⁴ Nissilä s. 210.

⁴⁵ Viipurin Reaalikoulu 1874—1888, s. 8.

⁴⁶ Carpelan p. 2438.

⁴⁷ Viipurin Realikoulu s. 13.

⁴⁸ Svenska lyceum i Wiborg, s. 41.

lyhyen opetustoimintansa aikana Viipurin reaalikoulussa saattoi oppikirjana olla esim. Wächterin oma julkaisu "50 Koulu-Laulua".⁵⁰

6. Ruotsalainen lyseo

Ruotsinkielinen yläalkeiskoulu muutettiin vuonna 1874 seitsenluokkaiseksi ruotsinkieliseksi klassilliseksi lyseoksi (Svenska klassiska lyceet i Wiborg). Seitsenluokkaisille lyseoille annettu lukujärjestys (4. 1. 1873) koski myös tätä koulua ja siihen siirryttiin 1. 9. 1874. Tätä lukujärjestystä noudatettiin vuoteen 1884 asti. Siinä ei laulusta ole mainintaa lainkaan.⁵¹ Laulu otettiin vuodesta 1883 alkaen pakolliseksi aineeksi kuudella ensimmäisellä luokalla. Kahdella ylimmällä luokalla (7. ja 8. luokka) se oli vapaaehtoinen aine.⁵²

Heinrich Wächter toimi koulun laulunopettajana vuodesta 1874 vuoteen 1881.⁵³ Laulu oli hänen aikanaan vielä vapaaehtoinen oppiaine kaikilla luokilla. Lauluun on ollut kuitenkin sen verran halukkaia oppilaita, että erillinen laulunopettaja katsottiin tarpeelliseksi. Wächter opetti koulussa laulun lisäksi myös kaunokirjoitusta.⁵⁴

Koulun vuosikertomuksissa⁵⁵, joita on säilynyt ajalta 1874—79, ei ole tietoja laulun tuntimääristä eikä oppikurseista. Laulunopetus käsitti ilmeisesti alaluokilla yksi- ja kaksiaäänisiä lauluja, nuottioppia ja virsiä. Ylemmillä luokilla laulettiin mahdollisesti jo moniäänisiä kuorolauluja.

⁴⁹ Ilmestyi v. 1864.

⁵⁰ Nissilä s. 208.

⁵¹ Svenska lyceum i Wiborg, s. 11.

⁵² mts. 13.

⁵³ mts. 41.

⁵⁴ Vuosikertomus 1877. KHA. VA.

⁵⁵ KHA II. VA.

7. Öhrstedtin koulu

Kun Viipurissa 1800-luvulla venäläisten lukumäärä kasvoi lähinnä venäläisten kauppiaiden asettuessa kaupunkiin, tuli ajan-kohtaiseksi venäläisen koulun perustaminen. Ylioppilas J. V. Öhrstedt perusti vuonna 1859 ensimmäisen venäjänkielisen koulun Viipuriin. Koulu valmensi oppilaita Venäjän sotilas- ja siviilikouluihin sekä Haminan kadettikouluun. Koulun toiminta jäi kuitenkin varsin lyhytaikaiseksi, sillä se lopetti toimintansa jo vuonna 1861.⁵⁶

Carpelan ei mainitse mitään Wächterin toiminnasta Öhrstedtin koulussa⁵⁷, mutta vuosikertomusten mukaan Wächter opetti laulua tässä koulussa.⁵⁸ Koska koulu oli venäjänkielinen, on opetus tapahtunut venäjän kielellä. Vuosikertomuksissa ei ole mitään laulun oppikursseja tai -kirjoja koskevia mainintoja. Olisi mielenkiintoista tietää, mitä laulukirjoja Wächter käytti, jos opetus tapahtui venäjän kielellä.

8. Rieslerin koulu

Viipurissa toimi kolmantena saksankielisenä kouluna Rieslerin koulu (Rieslerska skolan). Koulu perustettiin vuonna 1868 ja sen johtajana toimi Sofia Riesler. Koulu toimi 1880-luvulle asti.⁵⁹

Porvoon piispa Schauman teki tarkastusmatkan Viipuriin vuonna 1868. Rieslerin koulussa hän vieraili syyskuun 24. päivänä. Tarkastuksen päätteeksi oppilaat lauloivat muutamia lauluja Wächterin johdolla.⁶⁰ Eräässä vuosikertomuksessa (josta valitettavasti puuttuu vuosiluku) on maininta, että herra Wächter opetti kaksi

⁵⁶ Nissilä s. 206.

⁵⁷ Carpelan p. 2438.

⁵⁸ Tuomiokapitulien kouluarkisto, VA.

⁵⁹ Nissilä s. 206.

⁶⁰ Tarkastuskertomus 24. 9. 1868. Tuomiokapitulien kouluarkisto. VA.

tuntia viikossa yhteislaulua (Allgemeiner Gesang).⁶¹ Vuosikertomuksista ei myöskään ilmene, miten kauan Wächter toimi koulun laulunopettajana.

9. Lukio

Carpelan mainitsee, että Wächter tuli lukion laulunopettajaksi vuonna 1857.⁶² Häntä ennen toimi lukion laulunopettajana C. J. Dieberg. Lukion vuosikertomuksissa⁶³, joita on säilynyt ajalta 1844—62 (lukuvuosi 1853—54 puuttuu), ei ole mitään mainintoja Wächteristä. Niissä on kyllä mainintoja laulusta, mutta tiedot opettajasta ja oppikursseista puuttuvat kokonaan. Tästä syystä olen jättänyt lukion laulunopetuksen käsittelyn aivan viimeiseksi. Viipurin lukiossa on ollut Wächterin aikana hyvin korkeatasoinen kuoro, koska kuoro avusti vuonna 1866 eräässä soitin- ja vokaalikonsertissa.⁶⁴

VI HEINRICH WÄCHTER LAULUNOPETUKSEN UUDISTAJANA

Ennen kuin Heinrich Wächter aloitti koulujen laulunopetustoiminnan, mikä alkoi vuonna 1853 Viipurin Behmin koulussa, oli hän jo vuonna 1847 kirjoittanut viipurilaiseen sanomalehteen artikkelin, jossa hän korosti koraalilaulun merkitystä koulussa.⁶⁵ Hänen mielestään koulussa pitäisi laulaa ennen kaikkea

⁶¹ Vuosikertomus on ilmeisesti lukuvuodelta 1868—69. Tuomiokapitulिन kouluarkisto. VA.

⁶² Carpelan p. 2438.

⁶³ Tuomiokapitulिन kouluarkisto. VA.

⁶⁴ Hällström II, s. 77.

⁶⁵ Hällström I, s. 20.

yksiäänisiä koraaleja (virsisävelmiä). Wächter korosti vielä, että virsien sanat oli opetettava ulko a.

Ei ole mitään ihmeteltävää siinä, että Wächter korosti koraalilaulun merkitystä koulun opetustyössä. Olihan maamme koulujen laulunopetus ollut siihen asti ja tuli olemaan vielä vuosikymmenen ajan sen jälkeenkin hyvin virsivoittoista. Wächter itsekin julkaisi muutamia hengellisiä laulukirjoja, joihin hän kokosi ne virsisävelmät, joita kouluissa eniten laulettiin. Nämä laulukirjat oli tarkoitettu koti- ja kouluhartauksiin ja niiden avulla Wächter toivoi ”hengellisen musiikin leviävän ja saavan yhä enemmän kannattajia ja harrastajia puolelleen”.⁶⁶

Laulunopettajana toimiessaan Wächter pian oppi tuntemaan tällä alalla ilmenevän suurimman haitan, nimittäin sopivien laulukirjojen puuttumisen. Kukin laulunopettaja sai tulla toimeen, miten parhaiten voi. Jos hän halusi laulattaa oppilaillaan muita lauluja kuin koraaleja, hän joutui hankkimaan niitä, soveltamaan niitä kaksi- ja kolmiäänisiksi ja jopa itse monistamaan ne vielä oppilaille.

Vanha latinankielinen koululaulu oli kuolemaisillaan 1800-luvun alkupuolella. Viimeinen latinankielisiä koululauluja sisältävä kokoelma ”Cantilenarum selectiorum editio nova”⁶⁷ oli ilmestynyt vuonna 1776. 1800-luvulla alkaa kansankielisten laulelmien käyttö yleistyä. Vuosisadan puolivälissä ilmestyvät ensimmäiset suomenkieliset isänmaalliset laulut sekä kansansävelmät. Ehkäpä juuri se seikka, että suomalaista lauluarteistoa alkoi ilmes-tyä, vaikutti osaltaan Wächterin aloittamaan tekoon (laulukirjojen julkaisemiseen), jolla tuli olemaan urauurtava merkitys maamme koululaulun historiassa.

Wächter halusi raskassoutuisen virsilaulun tilalle eloisan ja virkeän koululaulun. Erään laulukirjansa alkupuheessa⁶⁸ hän mainitsee mm. ”monelta taholta lausuttu toivomus, että

⁶⁶ Kleines Choralbuchin (1856) alkupuhe.

⁶⁷ Painettu Turussa. Toimittajana Joh. Lindell.

⁶⁸ Laulukirjan ”Samling af valda sångstycken...” (1858) alkupuhe.

eloisa, virkeä koululaulu, jonka tärkeän merkityksen elämälle nyttemmin jokainen taitava kasvattaja tunnustanee, tulisi käyttöön myös Suomen kouluissa, sekä tarkoitusta vastaavan, sopivan laulukokoelman tarve on aiheuttanut esilläolevan työn julkaisemisen...”.

Wächterin julkaisemat koululaulukirjat toivat uusia mahdollisuuksia laulunopetukseen. Wächterin julkaisuista oli suuri apu ennen kaikkea ruotsinkielisille kouluille (olihan suuri osa Wächterin laulukirjoista ruotsinkielisiä), mutta vielä innokkaamman vastaanoton Wächterin laulukirjat saivat suomenkielisissä kouluissa. Vaikka jo vuonna 1862 oli ilmestynyt Iltasen lauluviikko⁶⁹, voidaan sanoa, että vuonna 1864 ilmestynyt Wächterin ”50 K o u l u - L a u l u a” oli varsinaisesti ensimmäinen suomenkielinen k o u l u l a u l u k i r j a. Tästä laulukirjasta antamassaan lausunnossa Rudolf Lagi puhui myös ”päivä päivältä tuntuvasta tarpeesta, saada soveliaisia suomalaisia lauluja oppilasten lauluharjoitukselle”.⁷⁰ Wächterin laulukirja tuli odotetuimmalla hetkellä. Se sai menestyksellisen vastaanoton juuri koulupiireissä. Mutta laulukirjan sisältökin oli monipuolinen. Siinä oli yksi- ja kaksiaänisiä lauluja, kansanlauluja, lastenlauluja, isänmaallisia lauluja, iloisia ja hartaita lauluja, eri maiden lauluja sekä ennen kaikkea suomalaisia lauluja.

Wächterin laulukirja tuli olemaan meillä ”ainoa sen laatuinen”,⁷¹ kuten Lagi asian ilmaisi. Vaikka 1860-luvun lopulla ja 1870-luvun alkupuolella ilmestyi muitakin suomenkielisiä koululaulukirjoja, on sanottava, että Wächterin ”50 Koulu’Laulua” oli eniten käytetty laulukirja maamme suomenkielisissä kouluissa 1880-luvulle asti.

Wächter julkaisi yli kymmenen erilaista koululaulukirjaa, ja jos huomioimme myös uusintapainokset, kohoaa lukumäärä kahteenkymmeneen. Wächterin laulukirjojen suosion salaisuutena pitäisiin niiden monipuolisuutta.

⁶⁹ Moniäänisiä lauluja nuorisolle I—II.

⁷⁰ Laulukirjan ”50 Koulu-Laulua” takakannessa oleva lausunto.

⁷¹ sama kuin ed.

- 1) lauluja sekä *mies- että naisäänille*. Maassamme toimi erilaisia poika- ja tyttökouluja, jotka tarvitsivat laulutunneillaan näille äänille erikseen sovitettuja lauluja.
- 2) *yksi- ja moniäänisiä lauluja*. Vaikka kouluissa enimmäkseen laulettiin yksiäänisiä lauluja, ei ollut harvinaista, että taitojen kasvaessa opeteltiin myös kaksi- ja kolmiäänisiä, jopa neliäänisiä lauluja.
- 3) *lauluja kaikkia koulumuotoja varten*. Wächterin laulukirjat soveltuivat laulunopetukseen lukioissa, reaali-, alkeis- ja tyttökouluissa. Julkaisipa Wächter laulukirjoja myös kansakouluja ja lapsikouluja varten.

Edellä on puhuttu lähinnä Wächterin julkaisemista laulukirjoista. Mutta pelkällä lauluohjelmiston muutoksella ei koululaulua vielä uudistettu eloisaksi ja virkeäksi, johon Wächter pyrki. Opettajia varten Wächter julkaisi kaksi opetusopillista teosta: *Praktisk Sånglära*⁷² ja *Vähäinen käytännöllinen Laulu-oppi*.⁷³ Wächterin esittämät laulunopetuksen tavoitteet tulevat selvästi ilmi seuraavassa lausunnossa:

”Laulunopetus ei saa olla ikävää. Se on hylättävä tapa, että laulu-opettaja vuosi-kaudet rasittaa lapsia nuottijalavalla, sävelikköjä ja väli-päitä laulattamalla, ennen kuin saavat oppia kunnollista iloista laulua. Jo ensimmäisinä tunteina voivat oppilaat pienempiä virtosia viritellä, josko vaan korviansakin myöten. Vaikkei siitä muuta voittoa olisi kuin hartaampi laulun-into, niin ei tarkoituksesta kuitenkaan liene hairahduttu... Vaikuttakoon tämä lauluvihkonen sen turhamaisten ja kuivakiskoisten opetustavan poistamiseksi, jota tähän asti monessa koulussa on käytetty, ja paremman, käytännöllisemmän tavan osoittamiseksi.”⁷⁴

Tällaista turhamaista, kuivakiskoista ja oppilaille hyvin rasittavaa laulunopetus oli monessa koulussa epäilemättä ollut. Kuiva-

⁷² Ilmestyi v. 1864.

⁷³ Ilmestyi v. 1865.

⁷⁴ Vähäisen käytännöllisen Laulu-opin (1865) alkupuhe.

kiskoisuutta lisäsi vielä se seikka, että monet opettajat opettivat musiikin teoriaa aivan irrallisena aineena.

Wächter korosti edellisessä lausunnossaan voimakkaasti korvakuulolaulun merkitystä. Laulunopetuksessa Wächter lähteekin itse musiikista ja sen kuuntelusta. Hän ei erota suinkaan toisistaan laulamista ja musiikin teoriaa. Päinvastoin hän opettaa teoriaa laulun avulla ja vastaavasti laulaen teoriaa. Jos esimerkiksi laulutunnilla opittiin uusi sävel, intervalli tai rytmiaihe, harjoiteltiin sitä heti käytännössä. Tämän vuoksi Wächterin lauluopeissa on runsaasti lauluharjoituksia.

Laulunopetuksessa maamme kansakouluissa oli ”nuottitieteellä”, kuten opettajat asian ilmaisivat, hyvin keskeinen osuus. Laulutunnista kolmannes käytettiin nuottiopin alkeiden oppimiseen.⁷⁵ Tähän tarkoitukseen soveltui hyvin Wächterin Laulu-oppi, koska se sisälsi ne asiat, jotka kuuluivat laulunopetuksen opetusohjelmaan, nimittäin 1) Nuottien tuntemuksen, 2) Sävelten ottoharjoitukset, 3) Tahtilajit 4) Duuri- ja molliasteikot sekä 5) Pieniä kaksi- ja kolmiäänisiä lauluja.⁷⁶

Kärsämäen kirkkoherra Frosteruksen toimittamaa musiikkioppia (Helposti käsitettävä Perustus-Tieto, 1871) sanotaan ensimmäiseksi suomenkieliseksi musiikkiopiksi. Kuitenkin tästä kirjasta puuttuvat esimerkiksi soinnut ja niiden käännökset. Nämä ovat taas Wächterin Laulu-opissa. (1865) Olisi oikeampaa sanoa, että Wächterin Laulu-oppi on ensimmäinen suomenkielinen musiikkioppi.

Toisenkin erikoismaininnan Wächterin Laulu-oppi ansaitsee. Sähän tähtää koko ajan nuoteista laulamisen taidon hankkimiseen. Siinä lähdetään asteikon eri sävelistä ja tullaan intervallien kautta koismointuihin ja niiden käännöksiin. Jos oppilaat taitavat kaiken sen, mitä vihkosessa on opetettu, kykenevät he laulamaan kirjan lopussa olevat kaksiääniset laulut ”suoraan nuoteista”. Voisimme-

⁷⁵ Opettajien ilmoitusten mukaan kolmannes tunnista kului virsilaulun, kolmannes nuottioppiin ja kolmannes huvilauluihin.

⁷⁶ Aimo Halila, Suomen kansakoululaitoksen historia II, s. 272.

kin sanoa, että Wächterin Laulu-oppi on myös ensimmäinen suomenkielinen säveltäjäkilpailuvihko.

Wächterin tarkoituksena oli julkaista myös toinen suomenkielinen musiikin teoriaa käsittelevä kirja. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kokouksen pöytäkirjasta (25. 3. 1865) käy ilmi, että Wächter on pyytänyt seuraa julkaisemaan hänen ”Nuotti-Kouluunsa”. Kokouksen pöytäkirjaan on kirjoitettu: § 6 ”Vilken koulun johtaja, maisteri P.Fr. Molander antoi esille koulunopettaja H. Wächterin toimittaman Nuotti-Koulu nimisen pienukaisen kirjan ja toimittajan puolesta tarjosi hän sitä painatettavaksi Seuran kustannuksella, mutta seura ei suostunut tähän, sen tähden, että herrat Ingeliuksella Turusta parhaillaan oli tekeillä suurempi ja täydellinen nuottikoulu.⁷⁷ Näin siis Wächterin Nuotti-Koulu jäi painamatta. Tietääkseni Ingeliuksen nuottikoulua ei myöskään julkaistu.

Puhuttaessa Wächterin laulunopetusta koskevista uudistuksista, haluaisin lopuksi ottaa esille erään uudistuksen, joka viime vuosisadalla jäi melko vähäiselle huomiolle. Wächter käytti laulunopetustyössään runsaasti kaanonlauluja. Kaanonien (ketjulaulujen) merkitystä eivät opettajat ilmeisesti täysin tajunneet, koska koulujen vuosikertomuksissa on hyvin vähän mainintoja niiden käytöstä laulunopetuksessa. Kaanonlaulu saattoi olla se salaisuus, jolla Wächter saavutti hienoja tuloksia erityisesti koulukuorojen alalla. Kaanonien avulla oli helppo totuttaa oppilaat esim. moniääniseen kuorolauluun. Kaanonit soveltuivat hyvin myös intervallien opettamiseen. Oli valitettavaa, ettei Wächter julkaissut tältä alalta suomenkielisiä teosta.⁷⁸

Tarkastellessamme Wächterin laulunopetustoimintaa, havaitsemme sen sisältävän kaikki ne ainekset, jotka nykyäänkin kuuluvat laulopedagogiikkaan, säveltäjäkilpailusta moniääniseen kuorolauluun asti. Tekisi mieli sanoa, että Wächter oli monessakin mielessä ai-

⁷⁷ Viipurin Suomalaisen Kirjallisuus-Seuran pöytäkirja seuran kokouksesta 25. 3. 1865, SKMA Ruotsinkielinen kaanonlaulukirja Kedjesånger ilmestyi v. 1868.

⁷⁸ Wächterin kaanoneita otti Lieto laulukirjaansa ”Ilolintunen” (1875).

kansa modernisti. Lähtiessään levittämään Suomen kouluihin uutta koululaulutapaa, jolle oli ominaista eloisuus ja virkeys, Wächterillä oli vaatimattomana toivomuksenaan, että nämä teokset "saattaisivat Suomen laululle monta ve-restä ääntä".⁷⁹

VII TIIVISTELMÄ

Heinrich Wächter suoritti merkittävän elämäntyön Suomen musiikkielämän hyväksi. Vierasmaalaisena hän teki uraa-uurtavaa työtä erikoisesti laulunopetuksen alalla. Hänen ansiostaan maamme koululaitos sai ensimmäiset koululaulukirjat ja opetusopit. Tämän Viipurissa toimineen laulunopettajan ja urkurin ansiot on kuitenkin vuosikymmenien kuluessa kokonaan unohdettu Yleensä mainitaan hänen korostaneen lauluilon merkitystä, mutta unohdettu, miten monta koululaulukirjaa hän elämänsä aikana julkaisi. Musiikkikirjallisuudessa hän on jäänyt kollegansa E. A. Hagforsin varjoon.

Vaikka edellä olen jo esitellyt Heinrich Wächterin elämäntyötä, haluaisin vielä lopuksi mainita tärkeimmät ja keskeisimmät kohdat hänen toimintasaraltaan.

- 1) Wächterillä oli hyvin keskeinen osuus Viipurin musiikkielämässä viime vuosisadan puolivälissä. Hän toimi seurakunnan urkurina, konserttien säestäjänä ja järjestäjänä, soitti kaupungin sinfoniaorkesterissa ja toimi sanomalehden musiikkiarvostelijana. Kun vielä tähän liisäämme, että Wächterin johtamat koulukuorot konsertoivat säännöllisesti kaupungissa ja että Wächter ylläpiti kaupungin ainoaa musiikkikauppaa sekä toimi myös luovana säveltäjänä, näyttää siltä, että hän oli koko Viipurin musiikkielämän "sielu".⁸⁰

⁷⁹ Laulukirjan "50 Koulu-Laulua" takakannessa oleva kappale.

⁸⁰ Artikkelissaan Richard Faltinista ja Viipurin musiikkielämästä 1800-

- 2) Laulunopetustyössään Wächter oli kiinnittänyt huomiota koululaulukirjojen puuttumiseen. Julkaistessaan uusia laulukirjoja Wächter pyysi maamme runoilijoita ja säveltäjiä mukaan tähän uudistustyöhön.⁸¹ Pyyntö tuottikin tuloksia, sillä Wächterin laulukirjoissa on uusia lauluja tunnetuilta runoilijoilta Topeliusta ja Runebergia myöten. Wächterin laulukirjoille on tunnusomaista myös *isänmaallisten laulujen runsaus*. Viime vuosisadan puolivälissä elettiin voimakasta kansallisen heräämisen aikaa. Wächter halusi olla myös mukana tässä kansallisessa rakentamistyössä, jossa isänmaallisilla lauluilla oli hyvin keskeinen osuus.
- 3) Klemetti mainitsee, että Wächter laski pohjan *suomenkieliselle ylioppilaslaululle*. Wächterin mieskuorovihkossa ”Kokous Neli-äänisiä lauluja” (1867) oli monia vielä nykyäänkin käytössä olevia mieskuorolauluja. Merkittävää on erityisesti se, että monet näistä nykyisistä mieskuorolauluista esiintyivät ensimmäistä kertaa *suomenkielisinä* juuri Wächterin toimittamassa vihkossa. Kun viime vuosisadan lopulla perustetaan maan eri puolille uusia mieskuoroja, oli niillä jo alusta pitäen käytettävissään suomenkielistä mieskuoroohjelmistoa. Tämä on luettava suurelta osin Wächterin ansioksi.
- 4) Wächterin laulukirjojen lauluja laulettiin paljon maamme kouluissa etenkin 1860- ja 1870-luvuilla. Mutta miten kauas Wächterin vaikutus jatkuu? Tähän kysymykseen vastaaminen edellyttäisi koulujen vuosikertomusten lukua aina tälle vuosisadalle asti. Jos sitten tarkastelemme viime vuosisadan lopun koululaulukir-

luvulla (Suomen säveltäjiä I, s. 179—189) Ilmari Krohn ei sanallakaan mainitse Wächteristä, vaikka tämä todellisuudessa oli hyvin keskeinen henkilö musiikkielämässä.

⁸¹ Laulukirjan ”Valda Sångstycken” (1858) alkupuhe.

joja, huomaamme, että niissä on paljon sellaisia lauluja, jotka esiintyvät jo Wächterin laulukirjoissa. Huomionarvoista on vielä sekin, että Wächterin itsensä säveltämiä ja sovittamia lauluja esiintyy myöhemmän ajan laulukirjoissa. Carlssonin laulukirjoissa "60 Choral-Melodier"⁸² ja "60 Koraali-Nuottia"⁸³ ovat seuraavat Wächterin laulut: Sängen, Källan om våren, Insjön, Kehoitus, Lähde keväällä ja Syksy. Kurkelan "Lauluopissa"⁸⁴ on Wächterin sovittamana suomalainen kansanlaulu "Läksin minä kesäyönä käymään". Havian "Lauluvihkosessa"⁸⁵ on Wächterin säveltämä "Lintu puussa". Mikäel Nyberg huomauttaa "Opettajan laulukirjassa"⁸⁶, ettei opettajan pidä valita lauluja yhdestä ainoasta kirjasta, vaan monipuolisuuden saamiseksi opettaja on pakotettu käyttämään useampia laulukirjoja. Auttaakseen opettajia laulukirjojen valinnassa Nyberg lopuksi luettelee 20 eri laulukirjaa. Tämän listan viimeisenä on Wächterin "34 helppoa laulua kansa- ja lapsikouluille".⁸⁷

- 5) Wächterin elämäntyön merkitys ilmeni voimakkaimpana laulunopetuksen alalla. Tämän työn merkityksestä koulujen laulunopetuksen kehitykseen on ollut vaikea tarkalleen sanoa, koska työssäni keskityin lähinnä niihin Viipurin kouluihin, joissa Wächter itse opetti. Mielenkiintoisen tutkimuskohteen tarjoaisi myös Wächterin osuus kansakoulun laulunopetuksessa viime vuosisadalla. Oliko esimerkiksi Cygnaeus minkäänlaisessa kosketuksessa Wächteriin?⁸⁸

⁸² Ilmestyi v. 1881.

⁸³ Ilmestyi v. 1882.

⁸⁴ Ilmestyi v. 1893.

⁸⁵ Ilmestyi v. 1890.

⁸⁶ Ilmestyi v. 1902.

⁸⁷ Ilmestyi v. 1873.

⁸⁸ Tässä yhteydessä viitataan valmisteilla olevaan tutkimukseeni "Laulunopetus Suomen kansakouluissa 1866—81".

Tarkastellessamme Wächterin julkaisuja havaitsemme pian, että niistä usein ilmestyi *vain ensimmäinen osa*. Jäikö Wächterin työ siis osittain kesken? Suurimman osan kirjoistaan Wächter julkaisi omalla kustannuksellaan. Tosin hän sai kaksi kertaa senaatin apurahan teoksensa julkaisemiseen. Kenties Wächter olisi tarvinnut laajempien piirien tuen julkaisutoiminnalleen. Silloin meillä olisi käytettävissämme "Laulu'opin" ja monen muun Wächterin julkaisun jatko-osat, jotka nyt jäivät ilmestymättä. Olisi ollut mielenkiintoista nähdä, millaisen kokonaissuunnitelman laulunopetusta varten Wächter oli laatinut ja missä muodossa se olisi toteutunut, jos hänellä olisi ollut enemmän varoja käytettävissään.

Tällä tutkimuksellani olen pyrkinyt täydentämään kuvaa Heinrich Wächteristä, Viipurissa toimineesta saksalaisesta urkurista ja laulunopettajasta, joka julkaisuillaan lähti muuttamaan raskas-soutuista virsilaulua eloisaksi ja virkeäksi koululauluksi. Aimo Halila mainitsee eräässä teoksessaan⁸⁹, että Heinrich Wächter oli kuorolaulun uudistaja. Hän lisää kuitenkin, että Hagforskin lähti noudattamaan Wächterin alullepanemaa leikki- ja kansanlaulunlinjaa. Vaikka useissa musiikkijulkaisuissa mainitaan Hagforsia koululaulun uudistajaksi, näyttää siltä, että Suomen koulujen laulunopetuksen todellinen uudistaja viime vuosisadalla oli Heinrich Wächter.

⁸⁹ Aimo Halila, Jyväskylän seminaarin historia, s. 100.

VIII LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

1. Painamattomat lähteet

HELSINKI

Valtionarkisto (VA)

Tuomiokapitulien kouluarkisto

Oppikoulujen vuositutkinto- ja tarkastusasiakirjoja

Viihuri:

Lukio

Yläalkeiskoulu

Ala-alkeiskoulu

Tyttyökoulu

Behmin koulu

Rieslerin koulu

Öhrstedtin koulu

Kouluhallituksen arkisto II (KHA), Jakamaton kouluhallitus

Koulujen tarkastuskertomukset

Viihuri:

Realikoulu

Ruotsalainen lyseo

Maalaiskansakoulujen vuosikertomukset (Ei)

Kaupunkikansakoulujen vuosikertomukset (Ej)

Helsingin yliopiston kirjasto

Henricus Tocklins korallbok (C III 30)

Hällström, Karl Th. Blad ur musiklivets historia i Viborg på 1800-talet.

Helsingin saksalaisen seurakunnan arkisto

Hauptbuch. Ev. lutherische Deutsche Gemeinde 1866—1911 zu Wiborg.

MIKKELI

Savo-Karjalan maakunta-arkisto (SKMA)

Viipurin Suomalaisen kirjallisuus-Seuran arkisto.

A. Sanomalehdet

Koti ja Koulu 1864
Wiborgs Tidning 1880

B. Oppi- ja valmistuskirjat

- Carlsson, A. W.*, 60 Choral-Melodier. Jyväskylä 1881.
— 60 Koraali-Nuottia. Jyväskylä 1882.
- Frosterus, B. L.*, Helposti käsitettävä Perustus-Tieto kaikenlaiseen soitantoon erinomattain kirkkoveisuun. Helsinki 1871.
- Hagfors, E. A.*, Kaikuja Keski-Suomesta. Hämeenlinna 1874.
— Suomalainen lauluseppele I—III. Helsinki-Jyväskylä 1871—1898.
- Havia, M.*, Lauluviikonen. Helsinki 1890.
- Iltanen, J. J.*, Moniäänisiä lauluja nuorisolle I—II. Hämeenlinna 1862.
- Kukkasela, D. H.*, Kirkkoveisun neuvoja ja opetuksia. Turku 1857.
- Kunelius, Anton*, Alustavia Opiperusteita Laulannossa. Oulu 1873.
- Kurkela, T.*, Lauluoppi kansakouluja varten. Helsinki 1893.
- Lastentarhan lauluja*, Helsinki 1871.
- Lieto, Ilolintunen*. Helsinki 1875.
- Marvia, Einari*, Koska miellä on joulu. Helsinki 1954.
- Nyberg, Mikael*, Opettajan laulukirja. Porvoo 1902.
- Piae cantiones ecclesiasticae et scholasticae veterum episcoporum*, Greifswald 1582. Facsimilepainos 1967.
- Roos, Alex. Fr.* Elementarkurs i läran om tonkonsten. Helsingfors 1853.
- Pukkila, Jorma — Rautio, Matti*, Musiikkia oppimaan. Säestyskirja 1966.
- Runeberg, J. L.*, Förslag till Svensk Psalmbok i Finland. Stockholm 1857.
- Siukonen, Vilho*, Laulukirjan säestykset. Helsinki 1966.
- Sonninen, Ahti*, 123 kaanonina. Helsinki 1960.
- Suomen evankelisluterilaisen kirkon koraalivirsikirja*, Kolmas painos.
- Wächter, Heinrich*, Kedjesänger. Leipzig 1868.
— Kleines Choralbuch. Halle 1856.
— Kokous Neliäänisiä Lauluja. Wiipuri 1867.
— Koululauluja. 1. vihko. Leipzig 1869. 2. vihko. Leipzig 1870.
- Wächter, Heinrich*, 34 Helppoa laulua kansa- ja lapsikouluille. Leipzig 1873.
— Praktisk Sånglära. Tavastehus 1864.
— Samling af valda sångstycken för skolorna. 1. vihko. Leipzig 1858. 2. vihko. 1859.
— Skolsänger. Wiborg 1874.
— Svenska Messan och Suomalainen Messu. Tavastehus 1865.
— Valda Psalmer I. Tavastehus 1864.

- 50 Koulu-Laulua. Helsinki 1864.
- 50 Valda Psalmer. Leipzig 1871.
- Vähäinen käytännöllinen Laulu-oppi (kort praktisk Sånglära). Helsinki 1865.

C. Painetut vuosikertomukset

Flickskolan i Viborg 1788—1937. Toim. Ingrid Borenius. Wiborg 1937.
 Fruntimmersskolan i Viborg 1788—1905. Toim. Gustav Dahl. Viborg 1905.
 Svenska lyceum i Viborg 1874—1917. Viborg 1917.
 Viipurin Reaalikoulu 1874—1888. Helsinki 1960.

- Aurola, Elis*, Suomen tehtaankoulut 1636—1881. Helsinki 1961.
Carpelan, Tor, Finsk Biografisk Handbok. Andra bandet. Helsingfors 1903.
Flodin, Karl — Ehrström, Otto, Richard Faltin och hans samtid. Helsingfors 1934.
Halila, Aimo, Jyväskylän seminaarin historia. Porvoo 1963.
 — Suomen kansakoululaitoksen historia I—II. Turku 1949.
Hanho, J. T., Suomen oppikoululaitoksen historia I. Porvoo 1947. II osa Porvoo 1955.
Helasvuo, Veikko, Välähdyksiä Viipurin musiikkielämästä 1800-luvun jälkipuoliskolta. Kaukomieli IX, s. 134—143.
Klemetti, Heikki, Heinrich Wächterin 100-vuotismuisto. Säveletär, uusi jakso. 1918.
 — Musiikin historia I. Porvoo 1922.
Krohn, Ilmari, Richard Faltin. Suomen säveltäjiä I, s. 179—189. Porvoo 1965.
Marvia, Einari, Esittävän säveltaiteemme varhaisvaiheista. Suomalaisia musiikin taitajia, s. 11—35. Keuruu 1958.
 — Suomen säveltäjiä I.
 — Teiniemme musiikinharjoituksesta 1600-luvulla. Suomen musiikin vuosikirja 1958—59, s. 58—83.
Nissilä, Viljo, Viipurin koulut. Viipurin kirja s. 201—252. Pieksämäki 1958.
Piha, T. H., Musiikkikasvatuksen vaiheita. Riihimäki 1958.
Ruuth, J. W., Viipurin kaupungin historia II. Helsinki 1908.
Tigerstedt, Örnulf, Kauppahuone Hackman 1790—1879. I—II. Helsinki 1940, 1952.

CANTIONES

DE NATIVITATE

Domini & Salvatoris nostri
Iesu Christi.

Angelus emittitur, AVE
dulce promittitur, semen Dei feritur, Igitur
porta caeli panditur.

Att sjunga. C-Skala.
Laulaa. Kova C-askelo.

6. Takt. **7.** la la la la

la la la la la la la la la la **8.** la
g a h c c h a g f e d c

(Väh. käytännöll. Laulu-oppi 1865)

N:o 38. Lintuselle.

Con moto.

H. W.

1. Sa--nop-pa lau-lu--lin-tu, Se-li--tä sirk--ku-nen,
Mi--ten-kä niin si--nul-la Yhä rin-ta rie--mui-nen!

1. Va---ra-hin, aa-mu --- sil---la I --- loi-sen ää-ne---si Mä

1. kun-len, il--ta ---- sil - - la Su -- loi-sen soit-to --- si.

2. Pesäsi kyll' on pieni
Ja tyhjä aittasi,
Vaan yhtä kaikki ompi
Illoinen mielesi.
Sä huolta huomisesta
Et tiedä ensinkään,
Jos pienintä palaista
Ei eineheksikään.
3. On monta, joill' on aitat
Eloa täynnänsä
Käsissä maat ja vallat
Ja ruunut päässänsä;
Mntt' aamuhetkin heiltä
Ilo on kaukana,
Sinä kun uuden päivän
Alotat laululla.
4. On paljoa parempi
Tok' onni ihmisen,
Ja kuitenkin osaansa
On tyytymätön hän!

Hän saattaisi jos hengen
Sinulta ottoa
Ja kuitenkin sä kiität,
Hän moittii onnea.

5. Ah, miksipä hän aina
On niin murehtiva,
Kun kaikki ansiotta
On saanut luojalta!
Ja miksi toisinansa
Hän viel' isostelee,
Kun aina tyytymättä
Yhä vajaelee.
6. Ah, laula, laula, liutu,
Ylistä onneas!
En huokauksillani
Seota laulus.
Te'e vastakin pesäsi
Liki pihoani
Ja tyytymään opeta
Mun myös osahani!

(Runeberg — Lännrot.)

(Wächter; Lintuselle; 50 koululaulua 1864)